

شورای سیاست‌گذاری حوزه‌های علمیه خاوران
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
معاونت پژوهش

عنوان:

حیات پیشین نفس از دیدگاه فلاسفه، آیات و روایات

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر محمدتقی یوسفی

استاد مشاور:

حجت الاسلام دکتر یارعلی کرد فیروزجائی

پژوهشگر:

سکینه داغمه‌چی فیروزجائی

سال تدوین: ۱۳۹۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

تقدیم به ساحت مقدس

بقیة الله اعظم و تمامی منتظران آن حضرت خصوصاً پدر و مادر گرامی

و همسر ارجمندم

تحمیدیه و تقدیریه

حمد و سپاس مخصوص پروردگاری است که پرورش دهنده و مربی هر دو جهان است، ذات اقدس الهی که به امکانیان، حیات و وجود بخشید و در همه مراحل زندگی به بشر لطف و کرم خود را ارزانی داشت و ما را تحت بخشندگی عام و خاص خود قرار داد و هدایت کرد و عنایاتش پایان ناپذیر است.

پس: از دست و زبان که بر آید   کز عهده‌ی شکرش به درآید

از آنجایی که فرموده‌اند: من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق، بر ما فرض است که از زحمات کسانی که در نگارش این رساله همواره مددکار، راهنما و مشاور بنده بوده‌اند، تشکری هرچند زبانی داشته باشم، باشد که خدایشان اجر جزیل و پاداشی در خور به آنان عنایت فرماید: حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر محمد تقی یوسفی (استاد راهنما) که همچون یوسفی صدیق، عفیف و پاکدامن، حجت و مشعلی هدایتگر و راهنمای بنده بوده که از صراط مستقیم به بی‌راهه نروم و استاد فرزانه حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر یارعلی کرد فیروزجایی که مانند نگین فیروزه‌ای در تمام مراحل مشاوره آرامش بخش بوده و همت همسر مهربانم که فداکارانه در سالیان دانش‌آموختگی همچون دوستی، یار و مددکار و مشوق اینجانب بود که بتوانم مراتب دانش‌اندوزی خود را به پایان برسانم و از خداوند متعال برای تمام کسانی که مرا در این امر یاری رساندند توفیق روز افزون را خواستارم.

چکیده

بحث حدوث و قدم نفس از مهمترین مباحث نفس‌شناسی است. فلاسفه در مورد حدوث یا قدم اختلاف داشتند، افلاطون قائل به تقدّم نفس بود و معتقد این اصل بوده که نفس قدیم است و از ازل خلق شده است و فلاسفه‌ی مشاء و اشراق قائل به حدوث روحانی بودند و در نهایت کامل‌ترین دیدگاه از آن صدرالمُتألهین است که، جامع هر دو رأی است. و ضمن توجیه نظریه قدم نفس به جسمانیة الحدوث بودن و روحانیة البقاء بودن نفس حکم می‌کند.

آیات و روایات دال بر حدوث نفس متضمن این معنا هستند که بر هستی سابقه عدم راه دارد و تنها موجود قدیم، خداوند است. انسان پس از خلقت جسم و تسویه آن، آماده برای پذیرش روح می‌گردد. در مقابل معتقدان به قدم نفس نیز عمدتاً به آیات و روایاتی که دلالت بر تقدم آفرینش نفوس بر ابدان دارند، استناد می‌کنند و بر این عقیده‌اند که پذیرش حدوث نفس ناشی از مادی انگاشتن نفس می‌باشد. اما آنچه که می‌توان از آیات و روایات استفاده کرد این است که قرآن و روایات حدوث نفس را تأیید می‌کند و آنچه بر قدم نفس دلالت دارد – بدون اینکه در مقابل نظریه حدوث قرار داشته باشد – به مرتبه دیگری از وجود نفس اشاره دارد. همان مرتبه‌ای که تمام موجودات از جمله نفس به وحدت جمعی در علم الهی موجودند.

کلید واژه: حدوث، قدم، نفس، قرآن، روایات، فلاسفه‌ی اسلامی.

مطالعات دانشگاهی، ۱۳۶۳ش.

۹. _____، *النجاة*، تصحيح ماجد فخري، بيروت، دارالافاق الجديدة،

۱۴۰۵ق.

۱۰. ابن فارس، احمد، *معجم مقاييس اللغة*، محقق عبدالسلام محمد هارون، ۶ جلد، چاپ اول،

قم، مكتب العلم الاسلامي، ۱۴۰۴هـ.

۱۱. ابن منظور، *لسان العرب*، محقق جمال الدين ميردامادي، ۱۵ جلد، چاپ سوم، بيروت،

دارالفكر، ۱۴۱۴هـ.

۱۲. ارسطو، *درباره نفس*، ترجمه‌ی علی مراد داودی، چاپ دوم، تهران، انتشارات حکمت،

۱۳۶۶ش.

۱۳. افلاطون، *جمهوری*، ۵۰۸، ترجمه فواد روحانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ش.

۱۴. _____، *دوره کامل آثار افلاطون*، ج ۱، ترجمه محمد حسن لطفی، چاپ دوم، تهران، شرکت

سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۷ش.

۱۵. انصاری شیرازی، یحیی، دروس شرح منظومه حکیم متأله حاج ملا هادی سبزواری، قم،

بوستان کتاب، ۱۳۸۷، جلد چهارم.

۱۶. بحرانی، سید هاشم، *البرهان فی تفسیر القرآن*، محقق قسم الدراسات الاسلامیه مؤسسه البعثة،

۵ جلد، چاپ اول، قم، مؤسسه البعثة، ۱۳۷۴ش.

۱۷. البخاری، *صحيح البخاری*، ۸ جلد، دارالفکر للطباعة و النشر، ۱۹۸۱م.

۱۸. البرقی، احمد بن محمد بن خالد، *المحاسن*، محقق سید جلال الدین حسینی، ۲ جلد، چاپ

اول، طهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰ش.

۱۹. الثعلبی، *تفسیر الثعلبی*، محقق ابی محمد بن عاشور، ۱۰ جلد، چاپ اول، بيروت، داراحیاء

التراث العربی، سال ۲۰۰۲م.

۲۰. جوادی آملی، عبدالله، *فطرت در قرآن*، تنظیم حجت الاسلام محمد رضا مصطفی پور، قم،

مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۹، چاپ پنجم.

۲۱. الجوهری، **الصاحح**، محقق احمد عبدالغفور عطار، ۶ جلد، چاپ چهارم، بیروت، دارالعلم للمایین، ۱۴۰۷.

۲۲. حزم الظاهری، علی بن احمد، **الفصل فی الملل و النحل**، ترجمه: محمد ابراهیم نصر و عبدالرحمن عمیره، بیروت، ۱۹۸۵ م.

۲۳. حسن زاده آملی، حسن، **دروس معرفت نفس**، تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۱ ش.

۲۴. _____، **عیون مسائل نفس و شرح آن**، انتشارات نقش جهان، چاپ اول، ۱۳۸۰ ش.

۲۵. رازی، فخرالدین، **تفسر رازی**، ۳۳ جلد، چاپ سوم، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۲۰ هـ.

۲۶. راغب اصفهانی، **مفردات الفاظ قرآن الکریم**، قم، نشر طلیعه نور، چاپ اول، ۱۳۸۴ هـ ش.

۲۷. سهروردی، شهاب الدین یحیی، **مجموعه مصنفات شیخ اشراق**، تصحیح و تحقیق هانری کربن، ج ۱، قم، انتشارات انجمن اسلامی فلسفه ایران، ۱۳۹۶ ق.

۲۸. شریف لاهیجی، محمد بن علی، **تفسیر شریف لاهیجی**، محقق میر جلال الدین حسینی ارموی، ۴ جلد، چاپ اول، تهران، دفتر نشر راد، ۱۳۷۳ ش.

۲۹. شریف، میر محمد، **تاریخ فلسفه در اسلام**، دوره ۴ جلدی، ج اول، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲ هـ ش.

۳۰. شیرازی، صدرالدین محمد بن ابراهیم، **الحکمة المتعالیه، فی الاسفار العقلیه الاربعه**، تهران، مطبعه الحیدری، ۱۳۷۸.

۳۱. _____، **المبدا و المعاد، تقدیم و تصحیح سید جلال الدین آشتیانی**، تهران، انجمن حکمت و فلسفه ایران، ش ۵، ۱۳۵۴ ش.

۳۲. _____، مجموعه رسائل فلسفی صدر المتألهین، رساله اجوبه المسائل النصیریة، تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی، تهران، انتشارات حکمت، ۱۳۷۵ش.
۳۳. _____، مفاتیح الغیب، با تعلیقات ملا علی نوری، تصحیح محمد خواجهوی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳.
۳۴. _____، العرشیه، تصحیح غلامحسین آهنی، چاپ دوم، تهران، انتشارات مولی، ۱۳۶۱.
۳۵. _____، الشواهد الربوبیه، تصحیح سید جلال الدین آشتیان، چاپ اول، قم، ناشر مطبوعات دینی، ۱۳۸۲ش.
۳۶. صادقی تهرانی، البلاغ فی التفسیر القرآن بالقرآن، قم، ناشر مؤلف، ۱۴۱۹ق.
۳۷. الصفار، محمد بن الحسن، بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد، محقق کوچه باغی، ۱ جلد، طهران، منشورات اعلمی، ۱۳۶۲ش.
۳۸. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی التفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی، جامعه مدرسیه حوزه علمیه، ۱۴۱۷ق.
۳۹. _____، النهایة الحکمة، تصحیح و تعلیق غلامرضا فیاضی، ج ۲، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی، امام خمینی، ۱۳۷۸.
۴۰. طبرسی، جوامع الجامع، تحقیق موسسه نشر الاسلامی، ۳ جلد، چاپ اول، قم، مؤسسه نشر الاسلامی، ۱۴۱۸هـ.
۴۱. _____، مجمع البیان، محقق سید محسن امین، ۱۰ جلد، چاپ اول، لبنان، موسسه الاعلمی للمطبوعات، سال ۱۴۱۵هـ-۱۹۹۵م.
۴۲. طوسی، ابو جعفر محمد بن الحسن، التبیان فی تفسیر القرآن، محقق احمد حبیب قیصر العاملی، ۱۰ جلد، چاپ اول، مکتبه اعلام الاسلامی، سال ۱۴۰۹.
۴۳. الفراهیدی، الخلیل، العین، محقق دکتر مهدی مخزومی و ابراهیم السامرائی، ۸ جلد، چاپ دوم،

مؤسسه دارالهجره، ۱۴۱۰هـ.

۴۴. فیاضی، غلامرضا، *علم النفس فلسفی*، تحقیق محمد تقی یوسفی، قم، مؤسسه آموزشی و

پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۳۸۹.

۴۵. فیض کاشانی، ملا محسن، *تفسیر الصافی*، محقق علامه شیخ حسین اعلمی، ۵ جلد، چاپ

دوم، قم، مؤسسه الهادی، ۱۳۷۴ش.

۴۶. _____، *انوار الحکمة*، ترجمه رضا جلیلی، انتشارات مستجار، تهران، چاپ

دوم، ۱۳۹۳.

۴۷. القمی، ابوالحسن علی بن ابراهیم، *تفسیر قمی*، تقدیم و تصحیح و تعلیق سید الطیب الموسوی

الجزائری، الطبعة الثالثة، قم، مؤسسه دارالکتب، ۱۳۶۷ش.

۴۸. کاپلستون، فردریک چارلز، *تاریخ فلسفه*، ج ۱، ترجمه جلال الدین مجتبوی، تهران، مرکز

انتشارات علمی و فرهنگی، وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۲هـ.

۴۹. الکلینی الرازی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، *الکافی*، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران،

دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۹۸ق.

۵۰. مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، محقق محمدباقر بهبودی، ۱۱۰ جلد، چاپ دوم، بیروت، ناشر

مؤسسه الوفاء، تاریخ چاپ ۱۹۸۳م.

۵۱. مصلح، جواد، *ترجمه و تفسیر الشواهد الربوبیه*، انتشارات سروش، چاپ سوم.

۵۲. مطهری، مرتضی، *شرح مبسوط منظومه*، ج ۲، تهران، حکمت.

۵۳. _____، *مجموعه آثار شهید مطهری*، ج ۴، چاپ ششم، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۸۰ش.

۵۴. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، ۲۷ جلدی، ج ۸، چاپ اول، تهران، دارالکتب السلامیه،

۱۳۷۴ش.

۵۵. وال، ژان، *بحث در ما بعد الطبیعه*، ترجمه یحیی مهدوی و همکاران، تهران، خوارزمی، ۱۳۸۰.

۵۶. المتقی الهندی، *کنز العمال*، محقق الشیخ بکری حیانی، تصحیح الشیخ صفوه السقا، ۱۶ جلد،

چاپ بیروت، موسسه الرساله، ۱۹۸۹م.

۵۷. نجفی، محمدجواد، *تفسیر آسان*، ۱۸ جلدی، چاپ اول، تهران، انتشارات اسلامی، سال ۱۳۹۸هـ.

۵۸. نصری، عبدالله، *سفر نفس*، تقریرات استاد دکتر مهدی حائری یزدی، انتشارات نقش جهان، چاپ اول، ۱۳۸۰.

۲. مقالات

۵۹. آقازاده، عبدالفتاح، هبوط و حدوث نفس از دیدگاه حکمت متعالیه، *فصلنامه انسان پژوهی دینی*، شماره ۲۵.

۶۰. ارشد ریاحی، علی، مقاله حدوث نفس انسانی از دیدگاه فلاسفه اسلامی و سازگاری آن با آموزه‌ی عالم ذر، *فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه قم*، سال سیزدهم، شماره چهارم.

۶۱. تبعه ایزدی، مختار، بررسی نظریه فیلسوفان درباره حدوث یا قدم نفس، *مجله خردنامه صدراپی*، بهار ۱۳۹۱، شماره ۲۷.

۶۲. رضوی، مرضیه، میزان تطابق دیدگاه‌های فلاسفه و آیات و روایات درباره حدوث و قدم، *مجله اندیشه نوین دینی*، زمستان ۱۳۹۳، سال دهم، شماره ۳۹.